Отримано: 5 березня 2018 р.
Прорецензовано: 7 березня 2018 р.
Прийнято до друку: 12 березня 2018 р.

e-mail: nataliia.putivtseva@karazin.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2018-1(69)/2-118-120

Путівцева Н. К. Карибський острів у світогляді Едуара Ґліссана як символ єднання свідомостей та культур. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 1(69), ч. 2, березень. С. 118–120.

УДК 821.133.1-3Глиссан.09

Путівцева Наталія Костянтинівна,
Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, м. Харків

КАРИБСЬКИЙ ОСТРІВ У СВІТОГЛЯДІ ЕДУАРА ҐЛІССАНА ЯК СИМВОЛ ЄДНАННЯ СВІДОМОСТЕЙ ТА КУЛЬТУР

Статтю присвячено аналізу особливостей бачення острова у творах мартиніканського письменника Едуара Ґліссана, якого по праву вважають одним з найвидатніших представників франкомовної літератури Карибського басейну. Мета статті – розкрити авторське потрійне сприйняття острова, сформоване передусім своєрідною історією Антильських островів, та простежити його зв'язок з проблемою Карибської ідентичності – ключовою проблемою творчості письменника. В статті аналізується також концепція креолізації, висунута Ґліссаном, і розкриваються специфічні риси світосприйняття автора та його філософські погляди.

Ключові слова: *острів, франкофонна література, Карибський басейн, проблема ідентичності, колективна пам'ять, антильство, креолізація.*

Путивцева Наталия Константиновна,
Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, г. Харьков

КАРИБСКИЙ ОСТРОВ В МИРОВОЗЗРЕНИИ ЭДУАРА ГЛИССАНА КАК СИМВОЛ ЕДИНЕНИЯ СОЗНАНИЙ И КУЛЬТУР

Статья посвящена анализу особенностей видения острова в произведениях мартиниканского писателя Эдуара Глиссана, которого по праву считают одним из самых выдающихся представителей франкоязычной литературы Карибского бассейна. Цель статьи – раскрыть авторское тройное восприятие острова, сформированное прежде всего своеобразной историей Антильских островов, и проследить его связь с проблемой Карибской идентичности – ключевой проблемой творчества писателя. В статье анализируется также концепция креолизации, выдвинутая Глиссаном, и раскрываются специфические черты мировосприятия автора и его философские взгляды.

Ключевые слова: *остров, франкофонная литература, Карибский бассейн, проблема идентичности, коллективная память, антильство, креолизация.*

Natalia Putivtseva,
V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv

THE CARIBBEAN ISLAND IN ÉDOUARD GLISSANT'S WORKS AS A SYMBOL OF THE UNION OF CONSCIOUSNESSES AND CULTURES

The article is dedicated to the analysis of the special aspects of the island in the works by Édouard Glissant, Martinican writer who is considered as one of the most important figures of Francophone literature in the Caribbean basin. The object of the article is to expose the author's triple perception of the island formed first of all by the particular history of the Antilles, and to relate it to the problem of the Caribbean identity which is the crucial one in the writer's works. The article also analyzes the concept of creolization put forward by Glissant and illustrates specific traits of the author's perception of the world and his philosophic views: the writer talks about the problem of memory concerning the attitude to the modern space which is home for the people. The man and the land establish new relations based on trust and respect. The new land is no longer perceived as a place of exile, but rather a symbol of openness and union.

Key words: *island, Francophone literature, the Caribbean basin, identity problem, collective memory, antillanité, creolization.*

Едуар Ґліссан (1928-2011) – видатний мартиніканський письменник, поет та філософ, розробник концепції *антильства* та прибічник ідей антильської самосвідомості. Він залишив свій слід у ХХ сторіччі не тільки у літературі, а й у політичному та суспільному житті як заангажований учасник антиколоніального руху та розробник теорії *креолізації* [1, с. 428-432].

У цій статті маємо за мету проаналізувати особливості острівної свідомості Ґліссана, спираючись на його бачення острова, яке пояснюється насамперед його карибським походженням. Важливо зазначити, що автор, базуючись на острівній свідомості, сформованій певними історичними подіями, символічно розширює образ острова і, тим самим, спонукає до осмислення взаємовідносин між людьми та культурами у світлі того, що він називає «поетикою єднання»: «Ми добре відчуваємо, що море є всередині нас, а разом з ним – і все сузір'я островів, які нарешті були відкриті. Карибське море – це не озеро Сполучених Штатів. Це гирло всієї Америки. В такому контексті острівне положення набуває іншого значення. Зазвичай, коли мова йде про острівний характер, його пов'язують з певною ізоляцією, начебто з деяким просторовим неврозом. Однак, у Карибському морі кожен острів – це відкриття. Діалектика Зовні-Всередині перегукується з дуалістичною моделлю Земля-Море. Лише для тих, хто є вкоріненим у європейський континент, острівне положення асоціюється з в'язницею. Але саме відкритість Антильських островів рятує нас від задухи» [4, с. 427].

Актуальність дослідження зумовлена, з одного боку, неабияким інтересом до проблематики постколоніальної літератури у сучасній науковій думці, а з іншого – відсутністю в українському літературознавстві праць, у яких усебічно аналізувалася б художня спадщина письменника.

Острівна тематика з'являється вже у першій поетичній збірці «Поле островів» (1953), написаній Едуаром Ґліссаном у віці двадцяти п'яти років, і фігурує в усіх його подальших творах, як поетичних, так і прозаїчних. Аналіз острівної тематики у творчості Ґліссана дає можливість говорити про авторське потрійне сприйняття острова як такого: мова йде про *омріяний острів, зниклий острів* та *острів вигнання.*

Омріяний острів: підкреслюючи амбівалентність образу острова, Ґліссан звертає увагу насамперед на його "екзотичну" складову, адже для багатьох людей острів є місцем, пов'язаним з мріями, сподіваннями, подорожами. Він дозволяє відкрити "інший світ", пізнати щось нове, відчути смак свободи та подолати певні труднощі. Острів сприймається інколи навіть як *острів скарбів,* як *країна Ельдорадо*, формуючи, таким чином, архетип, який впливає на нашу свідомість та підсвідомість. У поетичній збірці «Індії» (1956) Ґліссан відтворює всі етапи відкриття американського континенту, його окупацію європейськими поселенцями, починаючи з 1492 року; він згадує про страждання чорних рабів, привезених з Африки до Антильських островів. Ці «Індії», які фігурують у назві збірки, є не що інше, як Вест-Індія, відкрита Христофором Колумбом. Іноді Ґліссан вживає цю назву в однині («Індія»), щоб краще передати міфічний, омріяний, відірваний від реальності образ першої землі, на яку ступила нога конкістадорів, що пізніше зруйнували первозданність усього американського континенту. Отже, спочатку Ґліссан говорить не про власне сприйняття острова, а про бачення тих людей, які направлялись до Антильських островів, починаючи з епохи Конкісти, сповнені очікувань, бажань, сподівань, жаги до збагачення, прагнення свободи. Таким чином, образ острова набуває позитивної конотації, пов'язаної з відчуттям захоплення, що виникає у свідомості багатьох людей при уявленні острівної екзотики. В «Індіях» Ґліссан порівнює острів з «останньою жаданою зіркою», з «останнім оазисом безкрайності», зі «свободою, яка насичує людину», з «коханою жінкою» [6, с. 129]. Але в цій збірці вже можна простежити появу іншого образу острова. Ґліссан вживає метафоричний вираз «загрозливий водяний нарост», підкреслюючи амбівалентність образу та наділяючи його негативним відтінком.

Зниклий острів: Ґліссан не розглядає острів лише як місце спасіння серед бурі, останній притулок, надійний захисток, розташований далеко від негод континенту. Перед тим, як стати землею болю та відчаю, пригноблення та зневіри, як ми побачимо у його третій іпостасі, острів набуває негативної конотації через свою крихкість, слабкість, ефемерність та загрозу зникнення. Справді, існування острова, що піднявся з глибин океану, є непевним і тимчасовим: якщо через дію підводного вулкану земля піднялась над рівнем моря, формуючи архіпелаг, як на Карибських островах, вона може, через ті ж підземні поштовхи, поринути назад у морські глибини. Ґліссан порівнює острів з «квіткою води», адже будь-яка квітка приречена на загибель, тобто на зав'ядання та зникнення: «Острів з'явився завдяки підземним поштовхам, це квітка води; потім він поринув углиб до морських коралів» [6, с. 126].

Однак, за Ґліссаном, острів зникає не лише через поринання у глибини океану, але й через спотворення його природних властивостей, через вторгнення чужинців, через руйнування унікальної острівної природи, дикої та незайманої. Все це приносять на острів поселенці – воїни, місіонери, торговці, – які прагнуть наживи, скарбів, видобування корисних копалин тощо. Є ще й інші поселенці, на перший погляд менш небезпечні: мова йде про різних дослідників, захоплених цікавістю та жагою до знання. Вони вивчають, описують острів і, тим самим, стримують його природний розвиток, заважають йому вільно дихати, ніби прив'язуючи його до континенту цією систематизацією та класифікацією: «Останній острів був населений картографами та інженерами» [6, с. 125]. Так, Робінзон, проходячи по своєму безлюдному острову, поступово відкриваючи його для себе, пізнаючи його, руйнує його первозданність своєю недоречною присутністю, адже зближує його з тим світом, звідки він сам прийшов. Ґліссан поділяє відчуття тривоги, притаманне здравомислячій людині, яка спостерігає за руйнуванням гармонійного острівного світу, розпочатим із вторгненням західних цивілізаторів.

Острів вигнання: багато разів у світовій історії острів був місцем заслання, ув'язнення, депортації, тобто він був пов'язаний не з екзотичними подорожами або пошуком скарбів, а з болем і смертю. Серед прикладів можна згадати острів Святої Єлени, де помер Наполеон; острови Нової Каледонії, куди були заслані французька революціонерка Луїза Мішель та інші учасники Паризької комуни; острів Диявола, де відбував строк ув'язнення капітан Дрейфус; острів Ґоре в Атлантичному океані, недалеко від берегів Сенегалу, який на протязі декількох століть був одним з найбільших центрів работоргівлі у світі. Саме туди звозили африканців, яких потім переправляли на американський континент та продавали у рабство. Ґліссан так згадує про нього: «…острів швартування, де вчорашні мрії безжально розбиваються реаліями завтрашнього дня» [5, с. 149]. Багато островів несуть на собі тяжкий відбиток заслання, болю й смерті. Але для Ґліссана символом острова пригноблення, приниження людської гідності, відчаю та страждань були, насамперед, Карибські острови. Осягання страшної історії заселення Антил африканськими рабами формує специфічну острівну свідомість письменника – онука колишнього раба, – позначену гірким відчуттям несправедливості та несприйняттям будь-якого насильства над людиною. Вона тісно пов'язана з колективною пам'яттю його багатостраждального народу, який зазнав стільки лиха через торгівлю людьми й рабство.

Отже, Едуар Ґліссан, нащадок раба, має у свідомості потрійне сприйняття острова як такого: ***омріяний острів, зниклий острів*** та ***острів вигнання.*** Він міг би зупинитись на цьому тривалентному, здебільшого негативному баченні. Однак, сформувавши складний потрійний образ, свідомість письменника ніби оновлюється та розширюється, повертаючись до позитивної сторони символу. Основна ідея автора полягає в наступному: замість того, щоб чекати відкриття з боку інших, острів сам прагне відкрити навколишній світ. Територіальному завоюванню, якого він зазнав, острів протиставить інше завоювання, що базується на цікавості й бажанні зустрічі, на відкритості й прагненні єднання: «Іноді я мрію, я бачу острови, всі ці острови навкруги нас, я кажу собі: це неможливо, стільки схожих островів у тих самих двох морях. Треба їх об'єднати» [2, с. 198]. Острів рухається у напрямку пізнання багатогранності світу, сплетіння культур, немов Атлантида, що постала з безодні, аби відродитися та заново створити себе.

Через об'єднання культур, через синтез багатьох їхніх елементів на певній території автор відкриває для себе нову ідентичність. Вона не базується ані на географічному розташуванні, ані на свідомості, позначеній трагічною історією; вона з'являється через осягання духовного багатства світу, через усвідомлення величезного потенціалу єднання народів. Острів уже не розглядається письменником, як місце заслання, а, навпаки, є символом відкритості, яка забезпечується морем, адже саме море, відходячи від острова, може дістатися будь-яких інших берегів: «Одного ранку вони нарешті пішли назустріч

морю. Воно було так близько, що про нього навіть забували; але думка про нього підтримувала, піднімала дух. Потім, раптом, без довгих міркувань, вони відчули бажання: треба побачити його, треба піти до нього. Море – це ціла політика, казав Пабло. З ним ми переможемо. Коли нам уже буде здаватися, що ми йдемо на дно, ми зможемо вхопитися за цей світ. На морі завжди так: тільки-но ти занурюєшся у воду, через мить уже опиняєшся на хвилі. Чому? Тому що ти не опускаєш руки» [2, с. 44].

Отже, карибський острів поєднує в собі індіанську свідомість Нового світу, африканську спадщину та цінності Старого світу, нав'язані Антилам західною цивілізацією. Острівна ідентичність стає результатом синтезу цих трьох складових.

Острів не є більше місцем, відірваним від решти світу, він не асоціюється з ізоляцією, адже саме з нього починається пізнання, яке призводить до єднання культур. Це пізнання несе в собі пам'ять про власне походження. Воно є можливим після подолання того, що Гліссан називає "трьома безоднями". Перша безодня – це «відривання від рідної землі, від божеств-покровителів, від релігійної громади» з подальшими «тортурами, злиденним існуванням» [3, с. 17]. Друга безодня – це «морська безодня»: «коли фрегати розпочинають погоню за невільничим судном, простіше за все – розвантажити корабель, викидаючи за борт живий товар з прив'язаними до нього ядрами» [3, с. 18]. Третя безодня – це невідомість, яка чекає на африканців по прибутті на острів: «…чи не вічно блукатиме цей корабель на підступах до не-світу, де не жив жоден з твоїх предків?» Після подолання трьох безодень – потрійного випробування – настає пізнання, дароване морем і колективною пам'яттю, і це пізнання призводить до відродження: «І тоді тотальна невідомість, спричинена безоднями, в решті решт, перетворилася на пізнання […], не на якесь особливе пізнання […], а на всеосяжне пізнання, яке лише зростає після подолання безодень й укріплює єднання» [3, с. 20].

Ідея єднання, яка лунає з островів, адресується всім континентам, але особливо Старому світові. Ґліссан акцентує увагу на можливості обміну знаннями, на відмові від будь-яких привілеїв або виключень. Він вважає, що історія Антил займає особливе місце у світовій історії через страждання, що їх зазнав його народ, і це дає йому моральне право повчати інших, аби запобігти повтору фатальних помилок. Письменник обстоює ясність свідомості, що базується на прощенні й самопізнанні та веде до молодого, оновленого світу, який забезпечує єднання: «Єднання […] виникає від розділеного знання. Тепер ми можемо сказати, що випробування безоднями –найкращий досвід. Ми обираємо […] оновлені Індії, до яких ми закликаємо, єднання штормів і тихих гаваней, де ми зможемо пришвартувати наші кораблі. Саме це народжує нашу поезію» [3, с. 20-21].

Таким чином, Едуар Ґліссан пропонує як позитивний результат випробування, яке й породило всеосяжне пізнання, поетику та етику єднання, що він його розуміє як встановлення взаємозв'язку свідомостей, переплетіння багатогранних елементів культур. Концепція креолізації, висунута Ґліссаном, визначається ним «як змішання, що породжує непередбачуване», як «постійне культурне та лінгвістичне взаємопроникнення» [7, с. 31], яке супроводжує культурну глобалізацію. Ця глобалізація пов'язує різні, гетерогенні культурні елементи, призводячи до непередбачуваних результатів. Ґліссан наголошує саме на понятті непередбачуваності, яке він ставить у центр цього феномена: «Термін "креолізація" перекриває поняття транскультури. Адже поняття транскультури передбачає, що можливо прорахувати наслідки певної транскультурації, тоді як креолізація в моєму розумінні є непередбачуваною. Вона породжує щоразу більше, тобто те, що породжується, неможливо передбачити, виходячи зі складових» » [7, с. 32].

Отже, креолізація еволюціонує від острівного образу, що символізує змішування народів і цивілізацій, до ключової концепції філософії Ґліссана.

Перспективним вважаємо провести компаративний аналіз особливостей бачення острова у творах інших видатних представників франкомовної латиноамериканської літератури (Е. Сезера, М. Конде, П. Шамуазо, Р. Конф'яна та ін.).

Література:

1.Никифорова И. Д. Литература франкоязычных стран: Мартиники, Гваделупы, Гвианы // История литератур Латинской Америки в 5-ти кн. – М.: ИМЛИ РАН, 2004. – Кн. 4, ч. 1. – С. 380-483
2. Glissant É. La Lézarde. – Paris: Gallimard, 1997. – 260 p.
3. Glissant É. La Poétique de la Relation. – Paris: Gallimard, 1990. – 248 p.
4. Glissant É. Le Discours antillais. – Paris: Gallimard, 1997. – 848 p.
5. Glissant É. Le Sel noir. – Paris: Gallimard, 1983. – 192 p.
6. Glissant É. Les Indes. – Paris: Gallimard, 1994. – 144 p.
7. Glissant É. L'imaginaire des langues. Entretiens avec Lise Gauvin. – Paris: Gallimard, 2010. – 128 p.